

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ

Тематика: [ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ](#)

Чальцева Олена, кандидат історичних наук, доцент, Донецький національний університет ім В. Стуса (Україна, Вінниця), кафедри політології та державного управління, доцент,
e-mail: chaltseva@ukr.net

АНОТАЦІЯ

Просторовий дискурс в класичних і сучасних теоріях соціополітичного напрямку дозволив визначити і конкретизувати концепт публічної політики через призму таких категорій як: публічний простір, публічна сфера, публічне поле. Конструювання реальності публічної політики за допомогою просторового концепту дало можливість проаналізувати різні види взаємодій як інституціоналізованих, так і неінституціоналізованих індивідуальних і колективних акторів у процесі здійснення влади і впливу на неї в конкретному політичному середовищі, яке у свою чергу є складною системою, що саморозвивається, за своїми законами і межами. Просторовий вимір публічної політики надає змогу деталізувати цю дефініцію та емпірично її перевіряти. В роботі представлена просторова модель може бути використана для аналізу публічної політики як в стабільних, так і в нестабільних системах. Публічний простір з високим рівнем конфліктності в зоні так званих проблемних точок перетину є результуючою безліччю невирішених питань, що існують у суспільстві, та обмеженими організаційними можливостями акторів.

Ключові слова: публічна політика, політичний простір, поле публічної політики, публічний простір, публічна сфера.

PUBLIC POLICY AS A SPECIAL KIND OF POLITICAL SPACE

Chaltseva Olena, PhD (history), assistant professor, Donetsk National University (Ukraine, Vinnitsa),
e-mail: chaltseva@ukr.net

SUMMARY

Spatial discourse in classical and modern theories of socio-political trends helped to define and concretise the concept of public policy through the prism of such categories as: public space, public sphere, public field. The construction of reality through public policies spatial concept gave the opportunity to perform different types of interactions such as institutionalized and unstirred individual and collective actors in the process of exercising power and influence in a particular political environment, which in turn is a complex system, self-developing, their own laws and borders. Spatial dimension of public policy provides the opportunity to Refine this definition and to empirically test it. The paper presents a spatial model can be used to analyze public policy in stable and unstable systems. Public space with a high level of conflict in the area, the problem of points of intersection is the resultant of a number of outstanding issues that exist in society and limited organizational capabilities of the actors.

Key words: public policy, political space, the field of public policy, public space, public sphere.

В умовах світу, що модернізується, й інтенсивних змін в усіх сферах громадського життя інтерес вчених різних наук і Анапрямів знову був звернений до категорії «простір». Просторовий дискурс привів до появи безлічі теорій щодо соціального, політичного, економічного, інформаційного просторів.

Щодо пояснення дефініції «політичний простір» дослідниками застосовувались різні методологічні підходи (системний підхід, структурний функціоналізм, конструктивізм, комунікативний підхід, неоінституціоналізм, структуралізм та ін.), які ускладнили трактування в розумінні вказаної категорії, але водночас поставили перед науковим співтовариством безліч питань, які вимагають свого осмислення: що вважати політичним простором, один чи безліч просторів існує, де межі цих просторів, чи пов'язаний простір з територією чи це нематеріальна категорія, хто формує простір та ін.

В середині ХХ століття в політичній науці з'явилися просторові виміри публічної політики, які були пов'язані з такими категоріями, як «публічний простір», «публічна сфера» і «публічне поле». Конструювання реальності публічної політики за допомогою просторового концепту дало можливість проаналізувати різні види взаємодій як інституалізованих, так і не інституалізованих індивідуальних і колективних акторів у процесі здійснення влади і впливу на неї в конкретному політичному середовищі, яке у свою чергу є складною системою, що саморозвивається, за своїми законами і межами.

Концептуальна основа «простору» була закладена авторами німецької класичної філософії епохи Просвітництва і Нового часу: І. Кантом, В. фон Гумбольдом, Ф. Гегелем та ін. Пізніше тема «простору» отримала визнання в працях М. Хайдеггера, Х. Арндт, Ю. Габермаса, Б. Верлена, М. Фуко, Е. Гідденса, М. Понті, Б. Вальденфельса, А. Шуца, П. Бурд'є та ін.

У сучасній науковій літературі з цієї проблематики можна виділити дві основні позиції, які посвоєму розкривають проблему «простору» і дають свій рівень осмислення публічної політики. Перша представлена працями авторів, які вважають, що просторову матрицю доречно застосовувати швидше як метафору, ніж як матеріальну субстанцію, що має прив'язку до конкретної території. Простір, на думку французького представника соціальної географії Б. Верлена, — це не емпіричне, а скоріше формальне і класифікаторське поняття. Це система координат для фізичних складових дії і позначення для проблем і можливостей, що належать до виконання дії у фізичному світі [1, с. 33]. Інша позиція поширена серед прихильників емпіричних досліджень, де простір — це не абстрактне і загальне поняття, що існує окремо від соціальних подій, як тло чи територія, на якій розгортається дія. Водночас його не можна зобразити як щось незалежне від того, що відбувається у соціальному світі. Соціальні стосунки не просто існують в якомусь обмеженому просторі, а визначають топологію соціальних сутностей, структуру близькості між подіями. Не існує універсального простору соціального світу. У кожній сфері громадського буття є специфічний простір (публічне, політичне, економічне соціальне) [2, с. 73]. Простори — це не статична категорія. Усі простори взаємоперетинаються і мають взаємовплив один на одного, а також видозмінюються в часі і під зовнішньою дією різних чинників. Політичний простір як різновид простору соціального є просторовою конфігурацією політичного життя, формою, що виражає певні стійкі стосунки між людьми і політичними інститутами в процесі здійснення влади і управління. Виникаючи в полі політики як особливій сфері комунікації індивідів і колективних учасників політичного процесу, політичний простір не тотожний йому. Виділяє політичний простір його відносна стійкість у часі, ґрунтована на досить міцних взаємодіях різних політичних акторів. Ця ознака відрізняє, окрім іншого, простір політичний від простору соціального, яке, будучи родовим поняттям, мінливіше і нестабільне [3, с. 71–69].

Поняття політичного простору, на думку російської дослідниці М. Стрижневої, — це й опис рефлексії, синтетичної політичної організації. Воно допомагає виявити найважливіші зв'язки між людьми і політичними інститутами, встановити сферу діяльності політичного суб'єкта. У кожному реально існуючому політичному просторі існує влада, яку воно обмежує, формує і локалізує. Там же повинний проходити публічний розгляд питань особливої громадської значущості [4, с. 38]

Публічна політика, будучи окремою частиною в політичному просторі, який у свою чергу є частиною соціального простору, як окремий об'єкт аналізу опинилася в центрі уваги порівняно недавно, в середині ХХ ст. Розпочала дискурс про публічний простір німецька дослідниця Ханна Арендт. Вона вперше ввела в науковий обіг термін «публічний простір» як визначення місця людської діяльності і дій, які неможливі поза суспільством.

Слово «публічний», за її уявленням, означає два тісно один з одним пов'язаних, але все ж таки ніяк не тотожних феноменів. Воно визначає, по-перше, що все, що виникає перед загальністю, для будь-якого видно і гласно, тож його супроводжує максимальна відкритість. Що щось сильне виникає і може бути сприйняте і іншими і нами самими як таке, що означає усередині людського світу приналежність до дійсності. По-друге, публічне означає загальний світ, як витвір людських рук і збірне поняття для всього, що розігрується між людьми, що відчутно, виступає на передній план у цьому створеному світі. Спільно жити у світі означає, по суті, що деякий світ речей розташовується між тими, для кого він спільне місце проживання. Публічний простір, подібно до спільного нам світу, збирає людей і одночасно перешкоджає тому, щоб ми так би мовити спотикалися один об одного [5, с. 69].

Публічний простір, на думку Х.Арендт, — це середовище для людського розвитку, формування кращого і унікальнішого в ньому, тоді як у приватній сфері виділення і розвиток неможливі. Публічність означає готовність до зустрічі з «іншим» за певними формальними правилами на спеціально організованому (інституалізованому) просторі [5, с. 69]. Людина входить у публічний простір не для того, щоб повідомити світу про себе, а для пропозиції світу свого погляду, послання і дії, для знаходження згоди і підтримки інших, взаємодії з іншими у сфері політики.

Публічний простір має характер загальності і універсальності як місце персональної і колективної представленості, в якому суб'єкт заявляє про себе як про автономного носія загальнозначущих цінностей, здатний їх реалізувати у своїй діяльності і у взаємодії з іншими суб'єктами. Публічний простір як політико-соціальне і культурне явище, загальнодоступне місце формування, акумуляції і передачі ідей і пам'яті, досвіду, подій і їх фізичного відображення, вибудовується на традиційних формах політичної боротьби за колективну свідомість і історію в широкому сенсі — доступності для усіх, через механізми символізування, відчуження і апропріації [6, с. 58].

Сенс публічного співіснування, за твердженням Х. Арендт, залежить від комунікативної практики суб'єктів. Бути почутими і побаченими іншими отримує свою значущість від того факту, що кожен дивиться і слухає з якоїсь іншої позиції, на відміну від сімейного життя, яке може запропонувати лише поширення і розмноження власної позиції і властивих їй аспектів і перспектив [5, с. 76].

Ще одна категорія — це дія, яку Х.Арендт вважає базою стосунків у публічному просторі. Коли ми говоримо і діємо, ми включаємося у світ людей, що існував, перш ніж ми в ньому народилися, і це включення подібно до другого народження [5, с. 230]. Лише через вимовлене слово будь-яка дія входить в значущий взаємозв'язок, причому функція мови не в тому, щоб якимось пояснити скоєне, але слово швидше ідентифікує діяча і оголошує, що діє саме він, тобто хтось може апелювати до інших вчинків і рішень і говорити, що він має намір робити далі [5, с. 233]. Між словом і дією завжди існують певні зв'язки, які Х. Арендт метафорично представила «тканиною міжлюдських зв'язків».

Таким чином, публічний простір Х. Арендт не пов'язувала у своїй концепції з простором фізичним. Швидше це основа взаємодії суб'єктів за допомогою комунікації, де можлива діяльність індивіда у взаємодії з іншими учасниками політичного процесу, на основі загальнозначущих норм і цінностей. Х. Арендт заклала основи універсального розуміння публічного простору, який включає комунікативні, дискурсивні і діяльнісні практики.

Ще одна синонімічна просторова категорія — це «публічна сфера», осмислення якої в дослідженнях авторів різних наукових напрямів і шкіл йшло шляхом пояснення таких

питань: про межі «приватного» і «публічного» просторів, про структуру публічного простору, про комунікацію між учасниками політичного процесу, про співвідношення між соціальними і політичними компонентами публічної політики, про діяльність суб'єкта. Термін «публічна сфера» («public sphere») уперше з'явився в німецькій публіцистиці в 1964 р. у словнику «Fischer Lexikon» (випуск з масових комунікацій і публіцистики, серед авторів — Е. Ноель-Нойманн і У. Шульц). У 1974 р. вираз перекочував у журнал «Нова німецька критика» («New German Critique»). Інтерес до терміна виявили вчені різних наукових напрямів. Одно з перших уявлень про публічну сферу сформулював німецький історик Р.Козеллек у своїй книзі «Критика і криза», де він говорив про буржуазну природу публічної сфери [7]. Ця ідея була підтримана німецьким філософом Юргеном Габермасом. Нормативним ідеалом публічної сфери в справжніх умовах, на думку Ю.Габермаса, слід рахувати критичну буржуазну публічну сферу, що виникла як результат розкладання репрезентативної публічної сфери, властивої середньовічній державності. Генезис критичної буржуазної сфери простежується в загальній логіці розвитку капіталістичного суспільства і націй держав, де одночасно з появою буржуазної публіки стала зростати роль громадської думки; тобто буржуазія інтерпретується як публіка, критично налаштована до політичного управління, а публічна сфера розглядається як особливе інформаційно-комунікативне середовище, де народжується громадська думка, яка виконує функцію критики і контролю щодо до держави [8].

У буржуазному суспільстві, що народжується, боротьба йшла за те, щоб деякі форми громадського життя, наприклад, ухвалення політичних рішень, ставали доступними для обговорення усіма членами співтовариства. Тому спочатку Габермас мав на увазі не «публічну сферу» як простір, а «публічність» або «статус публічного» — сукупність соціальних дій/процесів, що мають статус публічних у буржуазному суспільстві [9].

Слід зазначити, що опублікована в 1962 р. фундаментальна робота Ю.Габермаса «Структурна трансформація публічної сфери» започаткувала науковий пошук філософа про суть публічної сфери. У кожній подальшій роботі він вносив зміни і уточнення відносно розуміння цієї категорії і її проявів у соціально-політичному процесі. Саме його визначення публічної сфери вважається класичним. Публічна сфера — це та «сфера соціального життя, в якому формується громадська думка» [10, с. 231].

Існування різних типів публічних сфер (полісної, репрезентативної, критичної і споживчої) призводить до висновку про те, що публічна сфера існує у рамках будь-якого історичного типу державності. Зв'язуючи публічну сферу з політичним інститутом, Ю. Габермас тим самим розширює її межі і виводить за межі тільки громадських стосунків.

Подібно до того, як приватна сфера все більше підкоряється господарству, так і громадська сфера потрапляє під панування всесильної держави, що прагне контролювати засоби масової інформації і інститути соціалізації.

Подальший розвиток поняття «публічна сфера» в другій половині ХХ ст. було пов'язано з інтерпретацією ідей Ю. Габермаса або їх критикою. Але всі ті численні визначення, які пояснювали сенс публічної сфери, зводилися до того, що це — публічний дискурс з приводу соціальних, політичних проблем життя і розвитку суспільства.

У працях сучасних авторів підкреслюється різниця між формою і змістом — сукупністю дій, що призводять до формування громадської думки, і простором, де ці дії відбуваються: останнє має власну структуру і задає умови, в яких і формується громадська думка. Наприклад, в англосакській політичній літературі поширено розуміння публічної сфери як просторової метафори для явища, в цілому непросторового [11]. Публічна сфера може виступати однією з ключових соціальних уявних реалій (social imaginaries), тобто колективною формою розуміння соціальної дійсності, що гніздиться в побутовій свідомості людей. Такі уявні реальності мають серйозну силу, оскільки їх розділяють великі групи людей, вони визначають соціальні

практики і мають соціальну легітимність. Автор цієї ідеї Ч. Тейлор визначає публічну сферу як екстраполітичний, секулярний, метатопічний простір, що виступає як соціальний і як політичний інститут [10, с.116].

Більш поширене просторове уявлення про публічне, а саме про публічну сферу політики, надає український учений О. Третяк, який вважає, що вона є комплексним явищем, яке на сучасному етапі, з одного боку, відокремлює громадську діяльність людини від інших систематизованих підрозділів суспільства, таких як економіка, сфера соціальної допомоги і культурно-духовна діяльність людини, та, з іншого боку, охоплює все суспільство на основі тематизації спільних інтересів [12, с. 309]. Тобто публічна сфера поєднує суб'єктивну і колективну діяльнiсну складову.

Ще один просторовий вимір публічної політики представлений у науці через теорію соціального поля, яке запропонував французький політичний соціолог, представник постструктуралізму П. Бурд'є. Він вважав, що політичне поле — це місце, де в конкурентній боротьбі між агентами, втягнутими в неї, народжується політична продукція, проблеми, програми, аналізи, коментарі, концепції, події, з яких і повинні вибирати звичайні громадяни, зведені до положення «споживачів», і тим більше ризикують потрапити в халепу, чим більше віддалені вони від місця виробництва [13, с. 180]. Політичне поле є місцем боротьби за владу, за розподіл капіталів. Поле є частиною соціального простору, який, будучи абстракцією, є багатовимірним, відкритим ансамблем відносно автономних просторів, чиє функціонування і зміна підпорядкована більшою чи меншою мірою безпосередньо полю економічного виробництва. Усередині кожного поля ті, хто займає пануючу позицію, і ті, хто займає підпорядковану позицію, безупинно залучені в різного роду боротьбу, в результаті якої відбувається трансформація стосунків між акторами [13, с. 53]. Агенти можуть займати позиції одночасно в декількох полях. У кожному полі існують свої структуровані просторові позиції, свої закономірності, боротьба за статуси і панування його агентів. Аналізуючи структуру поля і практик (діяльності) агентів, Бурд'є зробив спробу пояснити мотивацію дій суб'єктів. Диспозиції акторів (суб'єктивні схильності індивіда) спонукають до дій. Сукупність диспозицій дій, система міцних придбаних схильностей, структур, призначених для функціонування, складають габітус. Габітус — це структуроване соціальне (політичне відношення), система довготривалих групових і індивідуальних установок, орієнтацій, що функціонують як матриці задля сприйняття, постановки соціальних цілей, дій і поведінки. Це свого роду, є результатом узагальнень усіх знань індивіда згідно з його соціальним статусом і невіддільним раціональному осмисленню.

Теорія політичного поля знайшла згодом безліч своїх послідовників у різних напрямках політичної науки, що вивчають світ політичного. Продовжувачем позицій П. Бурд'є можна вважати Н.Шматко, у своїй концепції політичного поля, ґрунтуючись на системних знаннях, вона зробила спробу його структуризації. Дослідниця вийшла за рамки тільки просторового розуміння і включила елементи наповнення (топоси). Поняття «топос» дозволяє розкрити не лише «територіальний» (стосунки «центр — регіон»), але і власне соціальний аспект публічної політики (стосунки «загальне — особливе», коли під «особливим» розуміється конкретна соціальна позиція). Топоси — це соціальні умови, які складаються з легітимних практичних схем акторів публічної політики, відбитих у громадському і політичному дискурсах, а також різноманітні ресурси акторів (економічні, політичні, інформаційні, комунікативні, юридичні). Публічна політика — це різноманіття специфічних модусів — топосів, які обумовлюють практичну діяльність акторів публічної політики. Топоси — це структурні одиниці публічної політики, які обумовлюють практики агентів, що входять до них. Звідси, публічна політика може бути представлена як конфігурація стосунків між топосами. Проте топос є не лише специфічним ансамблем соціальних умов, але і конкретною локалізацією агентів публічної політики як у фізичному, так і соціальному просторі. Таким чином, топос — це одночасно і просторова категорія, і її наповнення (соціальна позиція), і умова, і практика [14]. Схожі позиції можна побачити в роботах Е. Гідденса,

який також використовує власну категорію «локус», яка є вмістищем для соціальних дій і місцем для формування змістовної складової публічного поля.

У неінституціональному підході, дуже популярному в політичній науці з 80-х років ХХ ст., всі теорії детальніше конкретизують політичні поля: їх називають власне організаційними полями (Ді Маджіо і Пауелл), секторами (Мейер і Скотт), полями стратегічної дії (Флінгстін і Мак Адам) або іграми (Аксельрод). У економічній теорії поняття полів відповідають існуючим поглядам у рамках індустріальної організації (Гіббсон). Поля відбивають ситуації, коли організовані групи акторів збираються і спільно визначають свої дії. Нові інституціональні теорії розглядають те, як ці дійові поля виникають, стабілізуються і трансформуються. Виробництво правил, що діють на соціальній арені, це і є створення інститутів. Інституціоналізація є процесом, за допомогою якого правила з абстракцій перетворюються на конституючі елементи моделей взаємодії, що повторюються, в просторі полів (Джепперсон) [15]. Така диференціація полів дозволила політичній науці зробити цей концепт таким, що стало можливим його емпірично перевіряти і розробляти теорію відносно різних типів публічного простору. Ця тенденція простежується в роботах російської школи публічної політики, представниця якої Н. Беляєва вважає, що «поле публічної політики» піддається графічному зображенню і можливості застосування кількісних показників для його вивчення і виміру. Графічно «поле» представити як простір між трьох осей, що розходяться. У верхній осі вимірюється «інформаційна відкритість, прозорість», по правій осі — «можливість участі і впливу», по лівій — облік інтересів соціальних груп, що потребують громадського захисту і підтримки (рис. 1) [16, с. 13].

Інформаційна відкритість, «прозорість» політики

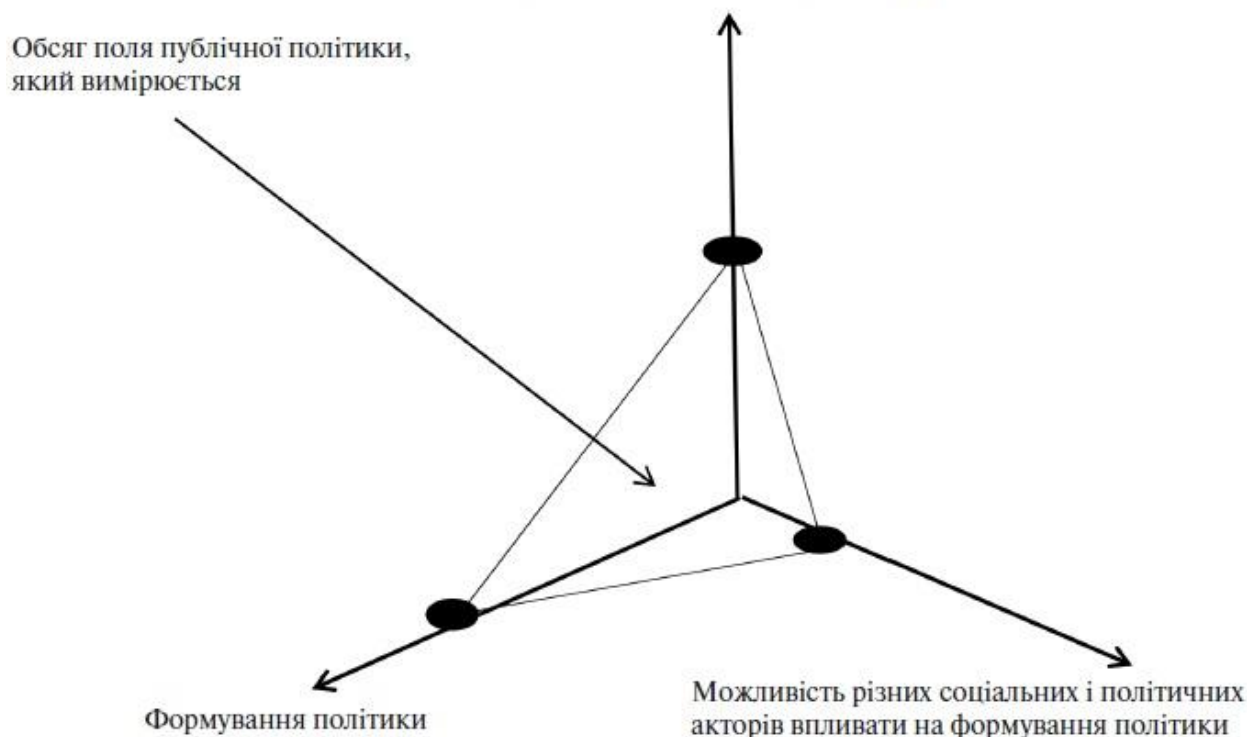

Рисунок 1. Урахування інтересів конкретних соціальних груп у практиці політичних рішень

Представлена просторова модель може бути використана для аналізу публічної політики як у стабільних, так і в нестабільних системах, але з певною долею обережності. Можна припустити, що більш жорсткі режими будуть значно звужувати поле реальної публічної політики і створювати паралельну реальність імітаційної публічної політики, що вимагає включення у модель пояснюючих змінних, які б пояснювали конфліктний характер взаємодії між суб'єктами поля. Ще одне припущення, яке, на думку автора, необхідно було б урахувати в моделі публічного поля політики, це те, що публічний простір з високим рівнем конфліктності в

зоні так званих проблемних точок перетину є результуючою безліччю невирішених питань, що існують у суспільстві та обмеженими організаційними можливостями акторів.

Таким чином, незважаючи на появу в політичній науці великої кількості досліджень, де публічна політика представлена через призму просторового концепту, ця тема ще вимагає свого детального вивчення і уточнення. Дослідницький інтерес викликають проблеми, пов'язані з моделюванням поля публічної політики в умовах політико-інституціональних змін, глобалізацією світової системи, формуванням нового типу співтовариств і нового типу управління, нового характеру взаємодії акторів у внутрішньополітичному і міжнародному середовищі та ін.